
РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ: ПОДІЇ, ПОСТАТІ, МІСЦЯ

УДК 021:027/001.9+004.77]

Гранчак Т. Ю.

НАЦІОНАЛЬНІ БІБЛІОТЕКИ ЯК КОМУНІКАЦІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розкрито значення діяльності національних бібліотек у формуванні національного інформаційного ресурсу, висвітлено специфіку розвитку фондів національних бібліотек як інформаційної бази національного поступу в умовах поширення електронних технологій.

Ключові слова: національні бібліотеки, інформаційний ресурс, інтернет-технології.

Необхідною умовою розвитку нації є національна пам'ять, яка виступає транслятором ціннісно-сміслових характеристик між поколіннями і, створюючи з різноманітних смислів і значень контекст національної самосвідомості, стає запорукою порозуміння між суб'єктами комунікаційної діяльності, забезпечуючи потрібну для консолідації нації комунікативну ефективність. Національна пам'ять – це рух смислів у національному інформаційному просторі і часі, і тому коректне сприйняття цих смислів сприяє розумінню ціннісно-сміслового світу попередніх поколінь і подальшому розвитку на основі усвідомлених та прийнятих традицій і цінностей.

Сучасні впливи на процес формування національної пам'яті глобального інформаційного простору, що призводять до її розмивання і суттєвої корекції, а також криза духовності сучасного суспільства, змушують звертатися до національно-історичного досвіду, транслятором якого виступає національна пам'ять.

У цьому контексті закономірно стає додаткова увага науковців до тих інститутів, які є репрезентантами політики пам'яті – музеїв, архівів, бібліотек, різні аспекти функціонування яких як установ пам'яті висвітлені у працях І. Матяш, Л. Чупрія, Л. Левченко, О. Салати, Н. Орлової, І. Дерев'яного, І. Ціборовської-Римарович, О. Вербіцької [13]. Утім поза межами наукового інтересу вчених залишається діяльність національних бібліотек, які за своїм статусом мають стати тим «резервуаром», що зберігає вироблені нацією у процесі розвитку необхідні для цього розвитку знання. Отже, метою цієї статті є висвітлення участі національних бібліотек у формуванні та збереженні національної пам'яті в умовах поширення електронних інтернет-технологій.

Статусне оформлення національних бібліотек припадає на період XIX – початку XX ст. – час формування політичних націй, які потребували

інформаційної бази для свого розвитку. Аналізуючи феномен утворення національних бібліотек, Б. Володін акцентує увагу на його державницькому аспекті: «Національна бібліотека виникає як особливий, принципово новий для того чи іншого часу інститут державності. ...Поява інституту національної бібліотеки була обумовлена формуванням і розвитком моделі централізованої національної держави, і тому мова може йти про принципово нову модель самої держави» [4, с. 130].

Національні бібліотеки стають символами державної незалежності і самобутності. Як новий інститут державності вони були орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Фонд національних бібліотек мав бути максимально вичерпним, таким, що слугував би, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. У зв'язку з новими завданнями для їх реалізації національні бібліотеки наділяються спеціальними інструментами, серед яких – впровадження правила обов'язкового примірника. Фактично заснування національних бібліотек було обумовлене потребою забезпечення розвитку нового суб'єкта політики і політичної комунікації – нації. У цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом, завданням якого є забезпечення передачі наступним поколінням певної системи цінностей, зокрема цінності збереження і зміцнення національної незалежності і суверенітету [7, с. 179–180].

Враховуючи значення створення національних бібліотек для процесу національного державотворення, важливим є підхід до формування їхніх фондів. Зокрема, серед пріоритетів комплектування Бібліотеки Конгресу США – «всі книги та інші матеріали, що відображають життя і досягнення народу Сполучених Штатів» [6, с. 329], Національної парламентської бібліотеки Японії – «публікації та інші матеріали/інформація всередині і за межами країни... що підтримують творчість нації» [19], Британської бібліотеки – «письмова та усна спадщина нації» [20]. В Україні Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), заснування якої відбувалося у 1918 р. за часів гетьманування П. Скоропадського як Національної бібліотеки Української держави, мала стати «книгозбірнею, в якій були б зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). В ній передбачалося зібрати книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і інші твори друкарень, літографій і металографій, видані в Україні та за кордоном» [15]. Назва бібліотеки підкреслювала її призначення – інформаційне забезпечення розвитку української нації.

Формування фонду «Україніки» і сьогодні серед пріоритетів НБУВ. До цього фонду мають включатися документи, створені в Україні, інших державах, а також документи, створені українцями, які зробили значний внесок у світову культуру. Вагомий внесок для формування «Україніки» було зроблено В. Ю. Омельчуком при розробці концепції національної бібліографії

України, яка розглядається вченим як специфічна форма відображення багатівкової пам'яті народу, засобу обміну і збагачення досягнень його культури, інформаційного забезпечення вирішення економічних і політичних проблем як на рівні держави, так і при взаємодії з міжнародним співтовариством [14]. У рамках проекту «Створення національної бібліографії. Українська біографістика» співробітниками Інституту української книги НБУВ видаються покажчики серії «Національна бібліографія України», формуються бази даних ретроспективної національної бібліографії та біографічної інформації, проводяться роботи з підготовки та видання матеріалів біографій діячів України, довідників, альманахів [11].

Виконання національними бібліотеками своєї місії передбачає відбір і збереження важливої для розвитку нації інформації і розширення доступу до бібліотечного фонду. В умовах поширення електронних технологій перед національними бібліотеками відкриваються нові можливості, але водночас постають і нові завдання. Можливості, пов'язані з функціонуванням бібліотечних веб-сайтів і оцифруванням фондів, дають змогу надати доступ не лише до бібліографічної та повнотекстової, а й до мультимедійної інформації, також зробити інформацію, доступ до якої традиційно був локалізованим, широкодоступною і здійснювати охоплення аудиторії в національному масштабі.

Яскравим прикладом реалізації таких можливостей є проект, що здійснюється Бібліотекою Конгресу США «Пам'ять Америки» («American Memory») [18], у рамках якого забезпечується вільний доступ через Інтернет до творів писемності, звукозаписів, картин, відеозаписів, карт і нотних видань – документальних пам'яток американської нації, що висвітлюють історію Америки і творчість її народів. У проекті представлені документи з колекцій Бібліотеки Конгресу та інших організацій, які стосуються історичних подій, видатних особистостей, пам'ятних місць та ідей, покладених в основу американського суспільства.

Проект став першою спробою систематизованого оцифрування найцінніших історичних матеріалів з фондів бібліотеки та провідних архівів і забезпечення вільного доступу до них конгресменів, науковців, викладачів, студентів і загалом усіх користувачів Інтернету. Його реалізація довела ефективність корпоративної співпраці бібліотек з музеями, архівами, історичними товариствами, в результаті якої створено 23 цифрові колекції, які доповнили масив документів, ставши основою для електронної бібліотеки, що налічує наразі понад 100 тематичних колекцій, 9 млн. документів, які об'єднані у більш ніж 100 тематичних груп, розділених за формою, предметом або авторством (хто вперше створив, склав або подарував матеріали Бібліотеці).

Від початку проект був результатом співпраці національного масштабу: державне фінансування у розмірі 15 млн. дол. США, спонсорська допомога громадськості, комерційних і філантропічних організацій принесла понад

45 млн. дол. США (за період з 1994 р. до 2000 р.). Образно кажучи, нація працювала на збереження власної пам'яті.

Що стосується досвіду вітчизняних бібліотек, то варто відзначити реалізацію Національною парламентською бібліотекою України за підтримки Міністерства культури України проекту зі створення електронної бібліотеки «Культура України» [8]. Вона на сьогодні складається з чотирьох колекцій: «Культурологія»; «Мистецтво» (розділи «Архітектура», «Скульптура», «Живопис», «Графіка», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Народні художні промисли», «Музика», «Танець. Хореографія», «Театр», «Цирк. Естрада. Видовищні мистецтва», «Кіномистецтво», «Художня фотографія»); «Етнографія» (розділи «Загальна етнографія», «Краєзнавство», «Народи України», «Київська старовина», «Духовна культура», «Матеріальна культура»); «Заклади культури» (розділи «Бібліотеки», «Музеї», «Архіви», «Культурно-мистецькі освітні установи», «Фонди, товариства, об'єднання, асоціації», «Українські культурні центри за кордоном»).

Колекція складається з оцифрованої літератури – електронних аналогів друкованих видань та творів образотворчого мистецтва фондів бібліотек, музеїв, архівів, доступ до яких через їх незадовільний фізичний стан для користувачів обмежено. Створення цифрових копій таких видань є одним із можливих варіантів їх збереження та надання вільного доступу до них через мережу Інтернет. Переведення в електронну форму об'єктів відбувається з дотриманням норм чинного законодавства у сфері авторського права та суміжних прав (у разі надання відповідного дозволу автором або особою, яка володіє авторськими правами) або на договірній основі, та з урахуванням взаємних інтересів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, здійснивши значний обсяг підготовчої роботи, виставляє наразі на базі власних фондів «Матеріали до Державного реєстру національного культурного надбання: Книжкові пам'ятки». Цей електронний ресурс містить описи найцінніших і найдавніших книжкових пам'яток: рукописних книг; інкунабул; палеотипів; стародруків кириличним, гражданським, латинським шрифтом; українських видань до 1860 р. включно. Наповнення ресурсу триватиме й далі, у міру внесення та редагування описів. Одночасно формуються, проходять експертизу, уніфікацію опису бази даних книжкових пам'яток ХІХ–ХХІ ст., які будуть виставлені на порталі, після проведення зазначених видів робіт. Структурування бази передбачається за такими критеріями: прижиттєві видання видатних письменників, науковців, громадських діячів; шедеври поліграфії та книжкового мистецтва, подарункові, бібліофільські видання чи підносні примірники; рідкісні книги; примірники з автографами видатних особистостей; надруковані на незвичайних матеріалах тощо [12].

Отже, національні бібліотеки виступають координаторами створення і навігаторами єдиної системи інформаційного ресурсу національного надбання.

Водночас поза фондами національних бібліотек залишається значний масив інтернет-інформації, який до того ж постійно зростає. Мережеві інформаційні ресурси є частиною національного надбання країни – пам'яттю нації. Бібліотеками здійснюються заходи з архівування інформаційних масивів інтернет-середовища. Зокрема, Бібліотека Конгресу США повідомила про завершення проекту з архівації всіх опублікованих повідомлень Twitter. База займає близько 133 терабайт, кожне повідомлення супроводжується 50 додатковими полями з різними метаданими (включаючи географічне положення користувача, його ідентифікатор та іншу інформацію). Після створення бази вона доповнюватиметься новими твітами. Утім, поки що використовувати архів у тому вигляді, в якому він існує сьогодні, неможливо. Потрібні додаткові зусилля для його впорядкування, організації, забезпечення можливості пошуку за повідомленнями [1].

Низкою зарубіжних національних бібліотек здійснюється автоматичне архівування окремих сегментів інтернет-простору за тематичним (наприклад, Бібліотека Конгресу США), доменним (національним) (Британська бібліотека, Бібліотека та архіви Канади, Королівська бібліотека Швеції, Королівська бібліотека Данії та ін.) або комбінованим (Національна бібліотека Австралії) принципами [10]. Так, широко відомим став започаткований у 2000 р. Бібліотекою Конгресу США проект із відбору і збереження веб-сайтів «Веб-архіви Бібліотеки Конгресу. Мінерва» (The Library of Congress Web Archives (LCWA) Minerva). За тематичною ознакою сформовані архіви за такими темами, як вибори в США, війна в Іраку, події 11 вересня 2001 р. та ін. Доступ до них забезпечує веб-сайт бібліотеки [21]. Також Бібліотека Конгресу США діє як секретаріат Національного цифрового опікунського альянсу (National Digital Stewardship Alliance – NDSA), місією якого є управління цифровим контентом для нинішнього і перспективного використання, забезпечення здатності зберігати цифрові ресурси США на благо нинішнього і майбутніх поколінь [17].

У липні 2003 р. низкою національних бібліотек – Бібліотекою Конгресу США, національними бібліотеками Австралії, Канади, Данії, Фінляндії, Франції, Ісландії, Італії, Норвегії, Швеції, Британською бібліотекою та Архівом Інтернету (Internet Archive) США, визнаючи важливість збереження інтернет-контенту для майбутніх поколінь, було організовано Міжнародний консорціум збереження Інтернету (International Internet Preservation Consortium), метою якого визначено збір суспільно значущого інтернет-контенту в усьому світі і сприяння розвитку і використанню спільних інструментів, методів і стандартів, які уможливають створення міжнародних веб-архівів [22].

Вітчизняні національні бібліотеки, зі свого боку, долучилися до архівування інтернет-контенту (наприклад, у НБУВ триває робота з формування Інтранет-середовища, що містить колекції наукових і суспільно значущих документів, які є частиною українського сегменту Інтернет. Утім, не

маючи потужних можливостей і державної та громадської фінансової підтримки, українські бібліотеки шукають й інші шляхи вирішення питання комплектування інформацією інтернет-середовища, налагоджуючи співпрацю з громадськими об'єднаннями, установами та організаціями, готовими надати зібрані й систематизовані ними власні цифрові й електронні колекції. Зокрема, Національна історична бібліотека України є партнером видавництва «Варто», яке спеціалізується на випуску книг та мультимедійної продукції про Київ і Україну, а також виступає організатором відкритого інтернет-проекту «Київ. Фотолітопис», запрошуючи до співробітництва усіх небайдужих киян, киевознавців, працівників музейних установ та власників домашніх архівів [3]. Зібрана колекція включає скановані тексти кількох тисяч книг, журналів і газет київської тематики, що видавалися з середини XIX ст. до нашого часу, понад вісімдесят карт Києва, серед яких є унікальні, що раніше в Україні не публікувалися, фотобанк із 15000 фотографій, 4000 листівок, 150 малюнків, а також кілька десятків годин відео та кінохроніки. Організатори проекту наголошують на готовності надати матеріали зібраних колекцій для спільних або сторонніх проєктів.

Додаткові можливості для поповнення фондів бібліотек інформацією, що становитиме частину «національної пам'яті», відкриває використання вікі-технологій (веб-2). Впровадження бібліотеками мультимедійних сервісів, таких як фото (Flickr.com, foto.Mail.ru), відео (YouTube.com) та аудіо (i-Tunes), що дає змогу користувачам максимально легко завантажити фото-, відео- та аудіоінформацію (з мобільного телефону або іншого джерела) на сайт бібліотеки, створює умови для залучення користувачів до співтворення бібліотечних ресурсів та сприяє збагаченню бібліотечних фондів. Про це свідчить приклад реалізації Бібліотекою Конгресу США спільно з хостером фотографій Flickr.com проекту зі створення віртуальної фотоколекції 30–40-х рр. минулого століття (понад 3 тис. фотографій), у процесі якого користувачами робились мітки (теги), коментарі й нотатки на викладених на сайті фотографіях, що містили невідомі об'єкти, задля створення їх повного бібліографічного опису. Проєкт наочно продемонстрував можливості використання сучасних технологій у процесі оптимізації керування знаннями у бібліотечній сфері, оскільки створив умови для трансформації «прихованих» знань з їх подальшим оформленням, у даному випадку у вигляді уточнених бібліографічних описів [2, с. 212–213].

Ефективним для бібліотек у процесі формування фондів та їх комплектування новими документами може стати співробітництво в рамках соціальних медіа. Зокрема, це стосується тематичних колекцій. Так, на сайті НБУВ представлена тематична колекція «Історичний Київ», яка містить карти, альбоми, адресні книги, монографії про Київ та киян. Для поповнення колекції новими матеріалами корисним може стати налагодження взаємодії з такими, представленими у мережі Facebook, спільнотами, як «Всесвітній клуб киян» [5]

або «Це Київ, ляльо, незвичний Київ» [16], на сторінках яких розміщують фото, малюнки, поштові листівки, цікаві факти та оповіді з історії Києва. Часто, хоча і не завжди, у постах міститься посилання на джерело. Комплексного характеру інформації, що розміщена в постах, надають коментарі відвідувачів, які мають змогу поділитися власними відомостями щодо зображених об'єктів, додати фото і відео з теми посту. Наприклад, під фото «Гавань, 1959 рік. Трамвай маршруту № 27, кінцева станція «ГЕС-2»» відвідувачем було розміщено коментар з посиланням на ресурс «Памяти киевских трамваев.: Фотогалереи.: Времена», на якому представлено історію київських трамваїв ХХ ст. у кольорових фото.

Таким чином, за допомогою сучасних інтернет-технологій через інтеграцію професійного бібліотечного і користувацького інформаційних та інтелектуальних ресурсів відбувається спільне формування сукупного інтегрованого інформаційного ресурсу, що відображає пам'ять спільноти. Якщо національна бібліотека надасть такі інструменти або навчиться ефективно використовувати вже наявні для створення інформаційного ресурсу в національному масштабі, вона зможе з упевненістю стверджувати, що відображає та формує пам'ять нації, і є не лише її «резервуаром», а й живильним джерелом.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека Конгресу завершує архівацію всіх повідомлень Twitter [Електронний ресурс] // NewsMe.com.ua. – 2013. – 8.01. – Режим доступу: <http://newsme.com.ua/ua/tech/technologies/1623743>.
2. Бондаренко В. Інноваційні технології як фактор розвитку сучасних інформаційних комунікацій інформаційно-аналітичного обслуговування дистантних користувачів бібліотеки [Електронний ресурс] / В. Бондаренко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Вип. 32 / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – С. 207–221. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/32.pdf.
3. Видавництво [Електронний ресурс] // Київ. Фотолітопис: веб-сайт. – Режим доступу: <http://photohistory.kiev.ua/about.php>.
4. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек – СПб.: Профессия, 2002. – 351 с.
5. Всесвітній клуб киян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/wckiyivans?ref=stream&hc_location=stream.
6. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація: Монографія / НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
7. Гранчак Т. Ю. Бібліотека в системі політичної комунікації: Дисертація д-ра соц. ком.: 27.00.03 / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 2012. – 438 с.

8. Електронна бібліотека «Культура України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/>.
9. Київ. Фотолітопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://photohistory.kiev.ua/about.php>.
10. Копанєва В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету: Монографія / НАН України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.
11. Короткий звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2010 році [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/library/zv_2010.html.
12. Матеріали до реєстру національного культурного надбання [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/610>.
13. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць [Електронний ресурс]. – Вип. 4. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – 296 с. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2012_4/index.html.
14. Омельчук В. Е. Национальная библиография Украины / В. Е. Омельчук // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: Науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2000. – Вып. 1. – С. 186–195.
15. Про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» [Електронний ресурс]: Закон Ради міністрів Української Держави від 02.08.1918 р. // Державний Вісник. – 1918. – № 32. – С. 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/18_lib.html.
16. Це Київ, дяло, незвичний Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/pages/510645838956198>.
17. About NDSA [Electronic resource] // The Library of Congress: website. – Mode of access: <http://www.digitalpreservation.gov/ndsas/about.html>.
18. American Memory [Electronic resource] // The Library of Congress: website. – Mode of access: <http://memory.loc.gov/ammem/index.html>.
19. Mission and Objectives 2012–2016 and Strategic Goals [Electronic resource] // National Diet Library (NDL): website. – Mode of access: <http://www.ndl.go.jp/en/aboutus/mission2012.html>.
20. Strategy, policies and programmes [Electronic resource] // British Library: website. – Mode of access: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/index.html>.
21. The Library of Congress Web Archives Minerva [Electronic resource] // The Library of Congress: website. – Mode of access: <http://lcweb2.loc.gov/diglib/lcwa/html/lcwa-home.html>.
22. Web Archiving [Electronic resource] // The Library of Congress: website. – Mode of access: <http://www.loc.gov/webarchiving/>.

Гранчак Т. Ю. Национальные библиотеки как коммуникационные институты политики национальной памяти в условиях распространения электронных технологий

Раскрыто значение деятельности национальных библиотек в формировании национального информационного ресурса, освещена специфика развития фондов национальных библиотек как информационной базы национального продвижения в условиях распространения электронных технологий.

Ключевые слова: национальные библиотеки, информационный ресурс, интернет-технологии.

Granchak T. Y. National libraries as a communicative institutions of the policy of national memory in the extension of electronic technologies

The article is devoted to the disclosure of the significance of the national libraries in the formation of a national information resource, covering the specifics of the evolution of national libraries' collections as a knowledge base in the national promotion in circles of the spread of electronic technology.

Keywords: national libraries, information resource, the Internet-based technologies.